

MAGDALENA RZEWUSKA

Glosa do wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 27 czerwca 2024 r. w sprawie *Boisteau przeciwko Polsce*

A Commentary to the Judgment of the European Court of Human Rights of 27 June 2024 in the Case of *Boisteau v. Poland*

Abstract

The subject of the publication is the analysis of the position of the European Court of Human Rights expressed in the judgment of 27 June 2024 in the case of *Boisteau v. Poland*. The judgment of the European Court of Human Rights was issued following consideration of an application filed by French citizen Johann Dephaer Boisteau against the Republic of Poland, concerning the applicant's right to respect for his family life under Article 8(1) of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The subject matter of the case included the issue of the complainant's contact with his child, the execution of interim measures and the duration of the court proceedings pending in the case. The author took a positive attitude to the position of the European Court of Human Rights expressed in the commented judgment, indicating additional arguments justifying the accuracy of this view, such as the fact that both the right to the protection of family life and the right to have a case examined by an independent court without undue delay are rights that are subject to constitutional protection in the Polish legal system.

MAGDALENA RZEWUSKA – doktor habilitowany nauk prawnych,
profesor Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie,
ORCID – 0000-0003-0718-7210, e-mail: magdalena.rzewuska@uwm.edu.pl

SŁOWA KLUCZOWE: dziecko, prawo do kontaktów między rodzicami a dziećmi, Europejski Trybunał Praw Człowieka, przewlekłość postępowania, Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, prawo do ochrony życia rodzinnego, prawo do rozpoznania sprawy bez zbędnej zwłoki

KEYWORDS: child, the right to contact between parents and children, European Court of Human Rights, excessive length of proceedings, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the right to protect family life, the right to have your case without undue delay

1 | Wprowadzenie

Stanowisko Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (dalej: ETPC lub Trybunał) wyrażone w wyroku z dnia 27 czerwca 2024 r. w sprawie *Boisteau przeciwko Polsce* jest godne odnotowania i szerszego przeanalizowania. Dotyczy ono bowiem konieczności respektowania ważkiego z punktu widzenia praw człowieka prawa do poszanowania życia rodzinnego, o którym stanowi art. 8 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (dalej: Konwencja). Ponadto odnosi się ono do istotnej instytucji prawa rodzinnego – kontaktów między rodzicami a dziećmi. Na wstępie warte podkreślenia jest to, na co zwrócił uwagę ETPC, rozpoznając analizowaną skargę,

że w sprawach dotyczących relacji danej osoby z jej dzieckiem istnieje obowiązek zachowania wyjątkowej staranności ze względu na ryzyko, że upływ czasu może doprowadzić do faktycznego rozstrzygnięcia sprawy [...]. Obowiązek ten, który ma decydujące znaczenie dla oceny, czy sprawa dotycząca dostępu do dzieci została rozpatrzona w rozsądnym terminie zgodnie z wymogami art. 6 ust. 1 Konwencji [...], stanowi również część wymogów proceduralnych zawartych w art. 8 [...] ^[1].

W uzasadnieniu orzeczenia podniesiono, jak ważne znaczenie przy rozpoznawaniu spraw w zakresie kontaktów rodziców z dziećmi ma

¹ Wyrok ETPC z dnia 27 czerwca 2024 r. w sprawie *Boisteau przeciwko Polsce*, skarga nr 19561/22, 4.

respektowanie prawa do rozpoznania przez sąd sprawy w rozsądnym terminie. Zwrócono uwagę na to, że opieszałość wymiaru sprawiedliwości przy rozpoznawaniu spraw tego rodzaju stanowi naruszenie chronionego przez Konwencję prawa do ochrony życia rodzinnego.

2 | Stan faktyczny

Przed przystąpieniem do analizy głosowanego wyroku pokrótce przybliżony zostanie stan faktyczny sprawy, na którego kanwie został on wydany.

Dnia 6 kwietnia 2022 r. obywatel francuski Johann Dephaer Boisteau mieszkający we Francji wniósł do ETPC skargę przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej na podstawie art. 34 Konwencji. Wnoszący skargę w 2014 r. zamieszkiwał wspólnie we Francji z Polką, z którą pozostawał w niesformalizowanym związku. Po zajściu w ciążę kobieta wyjechała do Polski i tam (w 2015 r.) urodziła dziecko. Dokonując rejestracji narodzin dziecka, kobieta nie wskazała jako ojca skarżącego. Dopiero w 2016 r. Polka złożyła pozew o ustalenie ojcostwa Boisteau. Sąd Rejonowy w Dębicy, uwzględniając powództwo w 2018 r., ustalił ojcostwo skarżącego. Matka dziecka pozostająca w konflikcie z jego ojcem pozbawiła go jednak możliwości kontaktowania się z dzieckiem. W związku z powyższym Boisteau 22 maja 2017 r. złożył do Sądu Rejonowego w Krakowie wniosek o sądowe uregulowanie kontaktów z dzieckiem, a także o zabezpieczenie przysługującego mu prawa do kontaktów do momentu zakończenia postępowania.

SR w Krakowie przekazał sprawę SR w Dębicy. Ten ostatni z kolei oddalił powództwo główne, z uwagi na fakt toczącego się postępowania o uznanie ojcostwa, pozostawiając do rozpoznania wnioski o zabezpieczenie prawa do kontaktów. Od rozstrzygnięcia sądu skarżący wniósł zażalenie. Rozpoznając je, Sąd Okręgowy w Rzeszowie zważył, że po wydaniu orzeczenia przez sąd I instancji wnoszący skargę dostarczył odpis aktu urodzenia dziecka, w którym widniał jako jego ojciec i tym samym uchylił postanowienie SR w Dębicy w przedmiocie powództwa głównego, przekazując jednocześnie sprawę do ponownego rozpoznania.

Dodać należy, że w trakcie trwania postępowania odwoławczego ojciec dziecka złożył ponowny wniosek o zastosowanie środków tymczasowych. Po jego rozpoznaniu w 2018 r. wydano postanowienie o przyznaniu mężczyźnie kontaktu z dzieckiem przez Internet, które nastąpiło w 2019 r.

zmieniono, przyznając ojcu prawo do osobistych kontaktów z małoletnim. Z uwagi na to, że matka dziecka utrudniała ojcu kontakty z dzieckiem, ten kilkakrotnie wnioskował do sądu o nałożenie na matkę kary grzywny. Jednak wszystkie wnioski w tej materii zostały przez sąd oddalone.

SR w Dębicy, któremu przekazano sprawę do ponownego rozpoznania w 2020 r., orzekł w sprawie powództwa głównego, regulując kontakty ojca z dzieckiem. Od zapadłego orzeczenia obie strony wniosły zażalenie. Rozpoznający je SO w Rzeszowie w 2021 r. zmienił orzeczenie SR w Dębicy, regulując kontakty w następujący sposób

(i) za pośrednictwem połączenia wideo, trzy razy w tygodniu przez 10 minut, oraz (ii) osobiście, w co drugą sobotę i niedzielę każdego miesiąca. Kontakty osobiste miały przez pierwsze cztery miesiące przebiegać w obecności matki i urzędnika sądowego, następnie przez trzy miesiące – z pomocą tylko urzędnika sądowego, a ostatecznie po siedmiu miesiącach – bez obecności osób trzecich.

Ojciec dziecka, 4 października 2021 r., wniósł skargę na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki. Skarga została oddalona przez SA w Rzeszowie 6 grudnia 2021 r. W konsekwencji skarżący wniósł skargę przeciwko Rzeczpospolitej Polskiej do ETPC.

3 | Stanowisko ETPC

Zdaniem Trybunału nie można zgodzić się z polskim rządem, który twierdzi, że z uwagi na to, że doszło do zabezpieczenia prawa Boisteau do kontaktów z dzieckiem, nie może on zostać uznany za ofiarę, przez co tym samym skarga, którą wniósł, pozostaje w sprzeczności z *rationae materiae*^[2]. Jak bowiem zważył, skarżący doznał krzywdy, która nie została naprawiona na skutek opieszałości wymiaru sprawiedliwości w rozpoznawaniu jego sprawy o uregulowanie kontaktów z dzieckiem. W ocenie ETPC skarżący spełnia znamiona ofiary naruszenia i tym samym wniesioną przez niego

² Ibidem, 3.

skargę uznać należy za dopuszczalną^[3]. Trybunał podkreślił, że przy rozpoznawaniu spraw związanych z relacjami ludzkimi z dzieckiem należy zachować wyjątkową staranność. Opieszałość wymiaru sprawiedliwości w tego rodzaju sprawach może bowiem prowadzić do faktycznego ich rozstrzygnięcia. Obowiązek rozpoznania spraw dotyczących przedmiotowej materii w rozsądnym terminie stanowi także część wymogów formalno-procesowych, o których mowa w art. 8 Konwencji^[4].

Rozpoznając wniesioną skargę, Trybunał miał za zadanie ocenić, czy polski wymiar sprawiedliwości podjął wszystkie dopuszczalne działania, których można było od niego oczekiwać, by:

- zapewnić ojcu szybki kontakt z dzieckiem;
- usprawnić wykonanie postanowienia w przedmiocie kontaktów;
- rozstrzygnąć sprawę w rozsądnym terminie, o którym mowa w art. 6 Konwencji^[5].

Według Trybunału nie można zgodzić się z polskim rządem co do tego, że niedopuszczalne jest zabezpieczenie prawa ojca do kontaktów z dzieckiem, zanim nie zostanie wydane orzeczenie ustalające jego ojcostwo. Przepis art. 8 Konwencji, jak podkreślił Trybunał, dotyczy ochrony życia rodzinnego, która jest niezależna od tego, czy doszło do prawnego ustanowienia relacji rodzica z dzieckiem czy też nie. Trybunał ponadto zauważył, że w momencie złożenia przez skarżącego wniosku o zastosowanie przez sąd środków tymczasowych doszło do uznania ojcostwa Boisteau przez oboje rodziców. Wszystko to, zdaniem Trybunału, uzasadniało zabezpieczenie prawa ojca do kontaktów z dzieckiem w okresie od 22 maja 2017 r. do 26 czerwca 2018 r.^[6]

Trybunał uznał, że na wydanie pierwszego orzeczenia w przedmiocie zastosowania środka tymczasowego celem zabezpieczenia ojcu prawa do kontaktu z dzieckiem sąd czekał zbyt długo, bo około półtora roku od momentu złożenia przez skarżącego wniosku. Jak wskazał, opieszałość wymiaru sprawiedliwości w tym zakresie spowodowała negatywne konsekwencje w relacji ojca z bardzo młodym dzieckiem^[7]. W ocenie Trybunału

³ Ibidem, 3-4.

⁴ Ibidem, 4.

⁵ Ibidem, 4.

⁶ Ibidem, 4.

⁷ Ibidem, 5.

niezrozumiałe jest, dlaczego SR w Dębicy w ogóle nie rozpoznał przez około półtora roku żadnego z trzech wniosków złożonych przez skarżącego o zabezpieczenie jego praw do kontaktów z dzieckiem. „Trybunał uznał za uderzające, że pomimo posiadania wiążącego orzeczenia zabezpieczającego jego kontakty z dzieckiem, które nie zostało w pełni wykonane, wnioski skarżącego mające na celu wykonanie postanowienia w sprawie kontaktów nie zostały w ogóle rozpatrzone przez ponad rok”. Opieszałość sądu przy rozpoznaniu tego rodzaju wniosków wpłynęła negatywnie na nawiązanie więzi emocjonalnej ojca z synem^[8].

Z ustaleń Trybunału wynika, iż postępowanie przed sądami krajowymi w tej sprawie trwało ponad cztery lata, czyli bardzo długo. Według ETPC

[...] przewlekłe działania sądów krajowych doprowadziły do faktycznego rozstrzygnięcia sprawy i uniemożliwiły skarżącemu nawiązanie znaczącej relacji z synem w pierwszych latach życia dziecka, poważnie wpływając na jego możliwość poznania ojca, nawiązania z nim więzi, a nawet nauczania się jego języka^[9].

Choć Trybunał przyznał, że częściowa przewlekłość postępowania była spowodowana własnymi działaniami skonfliktowanych rodziców, to jednak podkreślił, że niewspółpracowanie ze sobą rodziców pozostających w separacji nie uzasadnia zwolnienia władz z realizacji ich obowiązków wskazanych w art. 8 Konwencji^[10].

4 | Analiza stanowiska Trybunału

W rozpoznawanej przez Trybunał skardze zasadnicze znaczenie odegrały dwa przepisy Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, podpisanej przez Polskę dnia 26 listopada 1991 r., a ratyfikowanej dnia 15 grudnia 1992 r., tj. art. 6 i art. 8. Pierwszy z nich stanowi o tym, że każdy człowiek ma prawo do rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły, bezstronny sąd. Drugi z kolei gwarantuje każdemu prawo

⁸ Ibidem, 5.

⁹ Ibidem, 5–6.

¹⁰ Ibidem, 5.

do ochrony życia rodzinnego. Jednocześnie należy mieć na uwadze, że w polskim systemie prawnym zarówno prawo do rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy sąd, jak i prawo do ochrony życia rodzinnego są prawami podlegającymi ochronie konstytucyjnej (art. 45 i art. 47 Konstytucji RP).

Przepis art. 6 Konwencji powinien być interpretowany szeroko. Odnosi się on do poprawnego funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości i odgrywa istotną rolę w formowaniu wzorców proceduralnych, dotyczących także postępowania cywilnego. W przepisie tym skonstruowano wzorzec rzetelnego procesu cywilnego, na który składa się:

- prawo do rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie;
- prawo do rozpoznania sprawy przez niezawisły i bezstronny sąd;
- prawo do publicznego rozpatrzenia sprawy i do ustnego postępowania^[11].

Regulacja art. 6 ust. 1 Konwencji nakłada na państwa-strony obowiązek stworzenia systemów prawnych w taki sposób, aby umożliwić wymiarowi sprawiedliwości zastosowanie się do wzorca rzetelnego procesu, o którym mowa wyżej^[12]. Prawo do rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie dotyczy całego postępowania sądowego, tyczy się ono bowiem rozpoznania sprawy, nie zaś dokonania czynności określonego rodzaju w danej sprawie^[13]. Nadmierny okres oczekiwania na rozstrzygnięcie przez sąd danej sprawy może wpłynąć na nieosiągnięcie celu toczącego się w sprawie postępowania^[14]. Ponadto przewlekłość postępowania wpływa na utratę zaufania do wymiaru sprawiedliwości, jak również na osłabienie roli sądów^[15]. Jak zważył Trybunał w jednym ze swoich orzeczeń,

¹¹ Olga Maria Piaskowska, w *Instytucje postępowania cywilnego*, t. I, *System Postępowania Cywilnego*, red. Łukasz Błaszczak i Joanna Studzińska (Warszawa: C.H. Beck, 2025), 549–550.

¹² Marek Nowicki, “Komentarz do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności,” w *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, wyd. 8 (Warszawa: Wolters Kluwer, 2021), art. 6, Nt. 6.2. Proces w rozsądnym terminie.

¹³ Izabella Gil, Bartosz Karolczyk, Anna Kościółek i Joanna Studzińska, w *Instytucje postępowania cywilnego*, t. I, *System Postępowania Cywilnego*, red. Łukasz Błaszczak i Joanna Studzińska (Warszawa: C.H. Beck, 2025), 660.

¹⁴ Ibidem, 659.

¹⁵ Nowicki, “Komentarz do Konwencji,” art. 6, Nt. 6.2.

„rozsądny” charakter czasu trwania postępowania w rozumieniu art. 6 ust. 1 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności [...] należy oceniać w świetle okoliczności sprawy i z uwzględnieniem następujących kryteriów: złożoności sprawy, zachowania skarżących i odnośnych organów oraz znaczenia sprawy dla interesów skarżących^[16].

Przez wzgląd na sam charakter niektórych spraw pożądane jest ich jak najszybsze rozstrzygnięcie. Takimi sprawami są choćby te, których przedmiotem jest opieka nad dziećmi^[17]. Niewątpliwie sprawa, która stała się przedmiotem rozpoznawanej przez Trybunał skargi, dotycząca kontaktów rodzica z dzieckiem, z uwagi na swoją naturę wymagała również pilnego rozpoznania. Jak bowiem zważył ETPC w wyroku z dnia 15 stycznia 2015 r., sprawy dotyczące kontaktów z dziećmi powinny być rozpoznawane niezwłocznie^[18]. W innym orzeczeniu ETPC zwrócił uwagę na to, że rozpoznawanie przez długi czas spraw związanych z życiem rodzinnym może wpłynąć negatywnie na relacje między dzieckiem a rodzicem. Jednocześnie podkreślił, że brak kontaktu rodzica z bardzo młodym dzieckiem może znacząco naruszyć relacje/więzi między rodzicem a dzieckiem^[19].

Trybunał wielokrotnie uznawał, iż w sprawach dotyczących więzi osoby z jej dzieckiem istnieje obowiązek procedowania z wyjątkową starannością, przy uwzględnieniu ryzyka, iż upływ czasu może skutkować faktycznym rozstrzygnięciem wyniku sprawy^[20].

Opieszałość sądów w rozpoznawaniu spraw związanych z życiem rodzinnym, a do takich należy sprawa o kontakty rodzica z dzieckiem, może stwarzać problemy na gruncie art. 8 Konwencji i stanowić o naruszeniu przez państwo spoczywających na nim obowiązków pozytywnych^[21].

¹⁶ Wyrok ETPC z dnia 14 grudnia 2023 r. w sprawie *Królak przeciwko Polsce*, skarga nr 5983/22, Legalis nr 3046991.

¹⁷ Nowicki, „Komentarz do Konwencji,” art. 6, Nt. 6.2.

¹⁸ Wyrok ETPC z dnia 15 stycznia 2015 r. w sprawie *Kuppinger przeciwko Niemcom*, skarga nr 62198/11, Legalis nr 1172444.

¹⁹ Wyrok ETPC z dnia 22 maja 2012 r. w sprawie *Santos Nunes przeciwko Portugalii*, skarga nr 61173/08, LEX nr 1164649.

²⁰ Wyrok ETPC z dnia 17 stycznia 2012 r. w sprawie *Kopf i Liberta przeciwko Austrii*, skarga nr 1598/06, LEX nr 1101567.

²¹ Nowicki, „Komentarz do Konwencji,” art. 8, Nt. 8.1.

Warto mieć na uwadze, „że art. 8, podobnie jak każdy inny przepis Konwencji, należy interpretować w sposób gwarantujący, aby prawa w nim zawarte nie były teoretyczne lub iluzoryczne, ale praktyczne i skuteczne”^[22]. Jednym z praw objętych dyspozycją art. 8 Konwencji, mającym istotne znaczenie dla glosowanego orzeczenia, jest prawo do poszanowania życia rodzinnego. Prawo to rodzi po stronie państwa powinność takiego działania, które umożliwi korzystającym z niego podmiotom normalne prowadzenie życia rodzinnego oraz skuteczne rozwijanie relacji rodzinnych. Zapewnienie ochrony życia rodzinnego uzależnione jest od uznania przez państwo więzi rodzinnych^[23]. Pojęcie „życie rodzinne” utożsamiane jest z istnieniem bliskich więzi osobistych. Realizacja prawa do życia rodzinnego nie wymaga wspólnego zamieszkiwania członków rodziny. Prawo to urzeczywistniane jest przez stale powtarzające się kontakty i istnienie pewnego stopnia zależności^[24]. Życie rodzinne związane jest ze stosunkiem pokrewieństwa. Za rodzinę z kolei uznaje się zarówno związki sformalizowane – małżeństwa, jak również naturalne związki niesformalizowane, a także związek samotnej matki z dzieckiem^[25]. Zasadniczym elementem życia rodzinnego, jeśli chodzi o dziecko i jego rodzica, jest ich wspólne życie^[26].

W jednym ze swoich orzeczeń Trybunał podkreślił, że „korzystanie przez dziecko i rodzica ze swojego wzajemnego towarzystwa stanowi fundamentalny element życia rodzinnego, a krajowe środki, które to uniemożliwiają, stanowią ingerencję w prawo chronione przez art. 8 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 4 listopada 1950 r.”^[27]. Tym samym kontakty rodzica z dzieckiem uznać należy za jeden z fundamentalnych elementów życia rodzinnego. Uniemożliwienie korzystania

²² Ibidem, art. 8, Nt. 8.1 i powołane tam orzecznictwo ETPC. Zob. wyrok ETPC z dnia 6 grudnia 2011 r. w sprawie *Cengiz Kiliç przeciwko Turcji*, skarga nr 16192/06, LEX nr 1064157.

²³ Zbigniew Cichoń, „Prawa rodziny w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu,” *Palestra*, nr 7–8 (2013): 227.

²⁴ Nowicki, „Komentarz do Konwencji,” art. 8, Nt. 8.3.

²⁵ Cichoń, „Prawa rodziny w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka,” 226.

²⁶ Janusz Gajda, w *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, wyd. 8, red. Krzysztof Pietrzykowski (Warszawa: C.H. Beck, 2023), art. 113 k.r.o., Nb. 8; zob. wyrok ETPC z dnia 22 maja 2012 r. w sprawie *Santos Nunes przeciwko Portugalii*, skarga nr 61173/08, LEX nr 116464.

²⁷ Wyrok ETPC z dnia 29 marca 2016 r. w sprawie *Kocherov i Sergejeva przeciwko Federacji Rosyjskiej*, skarga nr 16899/13, Legalis nr 1441582.

z prawa do kontaktów stwarza ryzyko nieodwracalnych zmian w relacji rodzic–dziecko^[28].

Źródłem kontaktów jest naturalna więź rodziców z dzieckiem, łącząca się z pojęciem przyrodzonego, niezbywalnego prawa do kontaktów, na wzór godności lub prawa do poznania tożsamości, co przemawia za naturalnym charakterem instytucji^[29].

Przysługujące rodzicom prawo do kontaktów z dzieckiem ma charakter *stricte* osobisty i podlega ochronie konstytucyjnej^[30].

W literaturze słusznie podkreślono doniosłość istnienia naturalnych więzi między rodzicami a dziećmi (niezależnie od tego, czy urodzonymi w związku małżeńskim czy poza nim), zwracając uwagę na to, że nawet w przypadku zakończenia wspólnego życia (np. na skutek rozvodu rodziców) życie rodzinne się nie kończy. W takiej sytuacji pożądane jest więc dalsze utrzymywanie przez rodziców kontaktów z ich dziećmi. Pozbawienie rodzica kontaktów z dzieckiem możliwe jest tylko w uzasadnionych przypadkach. Państwo z kolei zobowiązane jest podjąć działania, które zagwarantują rozwiedzionym rodzicom dostęp do ich dziecka i możliwość kontaktowania się z nim^[31]. Jak trafnie podkreślono w doktrynie,

celem orzeczenia ustalającego kontakty z dzieckiem jest dążenie do utrzymania lub odbudowania właściwych więzów emocjonalnych pomiędzy dzieckiem a osobą, która jest uprawniona do tych kontaktów, jako warunku prawidłowego rozwoju psychofizycznego dziecka^[32].

Od strony psychologicznej zwraca się uwagę na doniosłą rolę więzi emocjonalnych. Wskazuje się mianowicie, że

²⁸ Nowicki, “Komentarz do Konwencji,” art. 8, Nt. 8.1.

²⁹ Joanna Zajączkowska-Burtowy, w *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, red. Mariusz Fras i Magdalena Habdas (LEX/el., 2023), art. 113 k.r.o., Nt. 22

³⁰ Ibidem, art. 113 k.r.o., Nt. 24

³¹ Nowicki, “Komentarz do Konwencji,” art. 8, Nt. 8.3.

³² Magdalena Kuchnio, w *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Art. 506–1217*, t. II, red. Olga Maria Piaskowska (Warszawa: Wolters Kluwer, 2024), art. 582¹ k.p.c., Nt. 3.

więź emocjonalna jest bliską, dwustronną relacją międzyludzką. Wywodzi się z wrodzonego mechanizmu przywiązania i stanowi podstawową potrzebę człowieka. Jest złożonym, wieloczynnikowym zjawiskiem psychologicznym, dynamicznym zbiorem wzajemnych zależności między elementami emocjonalnymi, poznawczymi, motywacyjnymi i behawioralnymi, z dominującym komponentem emocjonalnym. Więź emocjonalna to całokształt specyficznych zachowań i związanych z nimi procesów psychicznych, które tworzą i podtrzymują dwustronną relację międzyludzką, czyniąc ją osobistą i względnie trwałą^[33].

Zgodzić się należy z Trybunałem, że na gruncie stanu faktycznego rozpoznawanej sprawy dopuszczalne było zabezpieczenie prawa ojca do kontaktów z dzieckiem jeszcze przed wydaniem orzeczenia ustalającego jego ojcostwo. Zanim bowiem mężczyzna wniósł pozew o sądowe uregulowanie kontaktów (2017 r.), matka dziecka złożyła pozew o ustalenie jego ojcostwa (2016 r.), przyznając tym samym, że jest biologicznym ojcem dziecka (na co zwrócił uwagę sam Trybunał). Pamiętać przy tym należy, że wydanie przez sąd postanowienia o zabezpieczeniu kontaktów z dzieckiem uzależnione jest jedynie od uprawdopodobnienia roszczenia osoby wnoszącej o zabezpieczenie, co w analizowanym stanie faktycznym miało miejsce. Z uprawdopodobnieniem będziemy mieli do czynienia wtedy, kiedy materiał przedstawiony przez wnioskującego o zabezpieczenie pozwoli przyjąć za wysoce prawdopodobne istnienie roszczenia^[34].

Istotą postępowania zabezpieczającego jest to, że sąd dokonuje zasadniczo pobieżnej analizy dostarczonego przez wnioskodawcę materiału dowodowego, gdyż na etapie rozpoznawania wniosku o zabezpieczenie sąd nie rozstrzyga sprawy merytorycznie, a jedynie dokonuje oceny uprawdopodobnienia roszczenia w aspekcie okoliczności faktycznych oraz podstawy prawnej roszczenia^[35].

Warto mieć na uwadze, że o zabezpieczenie kontaktów z dzieckiem mogą wnosić jego: rodzice, dziadkowie, rodzeństwo, jak również osoba

³³ Elżbieta Greszta, "Więź emocjonalna i sposoby jej badania," *Psychologia Wychowawcza*, nr 1 (2000): 60.

³⁴ Joanna Studzińska, w *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. System Postępowania Cywilnego*, t. VIII, red. Kinga Flaga-Gieruszyńska (Warszawa: C.H. Beck, 2021), 42.

³⁵ Studzińska, w *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne*, 21.

niespokrewniona, o ile wykażą, że zabezpieczenie takie będzie pozostawało w zgodzie z dobrem dziecka^[36]. Zasadniczym celem postępowania zabezpieczającego „jest nie tylko przerwanie bezprawnego działania obowiązane, ale także zapobieżenie działaniom bezprawnym”, a także „zwiększenie skuteczności postępowania cywilnego poprzez zapewnienie, że pomimo upływu czasu koniecznego dla rozstrzygnięcia sprawy możliwe będzie osiągnięcie zamierzonych przez stronę celów tego postępowania”^[37].

Trybunał słusznie zarzucił sądom opieszałość zarówno przy wydaniu pierwszego orzeczenia w przedmiocie zastosowania środka tymczasowego, celem zabezpieczenia ojcu prawa do kontaktu z dzieckiem, jak i przy rozpoznaniu trzech wniosków złożonych przez ojca dziecka o nakazanie matce dziecka zapłaty na jego rzecz oznaczonej sumy pieniężnej za każde naruszenie obowiązku umożliwienia realizacji kontaktów z synem. Jak zauważyła A. Łazarska, w sprawach dotyczących kontaktów z dziećmi polskie sądy działają

opieszale i przewlekle. *De lege ferenda* należałoby zatem ustanowić terminy do rozpatrzenia wniosków o wykonanie kontaktu, które choć instrukcyjne, to jednak oddziaływałyby dyscyplinująco na sądy, by te pracowały sprawniej i efektywniej.

Nadto autorka zgłosiła słuszny postulat umieszczenia tego rodzaju spraw w zbiorze spraw pilnych, o których traktuje Regulamin wewnętrznego urzędowania sądów. Zasadnie przy tym wskazała, że „czas w przypadku tego rodzaju spraw odgrywa bowiem niebagatelną rolę dla kształtowania się więzi rodzinnych i urzeczywistnienia prawa do kontaktów z dzieckiem. Jeśli zatem faktycznie interes dziecka w tego rodzaju sprawach jest dobrem nadrzędnym, to jego ochronie powinny służyć efektywne procedury”. Warta rozważenia jest także propozycja ograniczenia postępowania w sprawie kontaktów do jednego etapu, który może być zaskarżony zażaleniem. „Czynnikiem istotnie przedłużającym postępowanie jest konieczność przeprowadzenia rozprawy, a zatem warto rozważyć celowość jej wyznaczenia”. Zdaniem A. Łazarskiej, z którym należy się zgodzić, „*de lege ferenda* należałoby zatem ustanowić terminy do rozpatrzenia wniosków

³⁶ Aleksandra Kępa, *Jak zabezpieczyć kontakty z dzieckiem w trakcie rozwodu?*, 31 maja 2024, <https://www.lex.pl/zabezpieczenie-kontaktow-z-dzieckiem-w-trakcie-rozwodu,28971.html> [dostęp: 25.02.2025].

³⁷ Studzińska, w *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne*, 12.

o wykonanie kontaktu, które choć instrukcyjne, to jednak oddziaływałyby dyscyplinująco na sądy, by te pracowały sprawniej i efektywniej”^[38]. Analiza efektywności postępowania z art. 598¹⁵ i n. kodeksu postępowania cywilnego przekroczyłaby rozsądne ramy niniejszego opracowania.

Abstrahując od wskazanej wyżej opieszałości sądów, nie wydaje się również, by sądy krajowe wykorzystywały wszystkie dostępne środki celem przymuszenia matki dziecka do zrealizowania sądowego postanowienia o zabezpieczenie kontaktów. Sąd może bowiem w tego rodzaju przypadkach chociażby wszcząć z urzędu postępowanie o ograniczenie władzy rodzicielskiej. Jak słusznie wskazano w doktrynie, w przypadku pojawienia się „okoliczności, które w świetle doświadczenia życiowego w konkretnym stanie faktycznym wywołują istotne prawdopodobieństwo naruszenia interesów osobistych lub majątkowych dziecka”, sąd powinien z urzędu wszcząć postępowanie o ograniczenie władzy rodzicielskiej^[39].

„Ponadto, na gruncie analizowanej sprawy rodzi się pytanie o przestrzeganie przez sądy krajowe rozpoznające opisywaną sprawę, konstytucyjnej i zarazem naczelnej zasady prawa rodzinnego, jaką jest zasada ochrony dobra dziecka”^[40]. Pamiętać bowiem należy o tym, że przy rozpoznawaniu wszystkich spraw z udziałem dzieci najważniejszą zasadą, jaką powinny kierować się sądy, jest zasada dobra dziecka^[41]. Jak wskazał ETPC w innym orzeczeniu,

interes dziecka wymaga ochrony jego rozwoju oraz więzi z jego rodziną, a zwłaszcza z jego matką i ojcem. Co do zasady, w najlepszym interesie dziecka leży podtrzymanie kontaktu z obojgiem z rodziców, w praktyce, na równych prawach, z wyjątkiem prawnych ograniczeń uzasadnionych przez kwestie związane z najlepszym interesem dziecka^[42].

³⁸ Aneta Łazarska, „Efektywne wykonywanie orzeczenia dotyczącego prawa do kontaktów z dzieckiem w świetle standardów strasburskich,” *Przegląd Prawa Egzekucyjnego*, nr 11 (2020), Legalis.

³⁹ Jerzy Słyk, w *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, wyd. 11, red. Marcin Domański i Jerzy Słyk (Warszawa: C.H. Beck, 2024), art. 109 k.r.o., Nb. 6.

⁴⁰ Zob. Aleksandra Młynarkiewicz, „Obowiązek dziecka do utrzymywania kontaktów z rodzicem w aspekcie zasady dobra dziecka,” *Prawo i Więzy*, nr 5 (58) (2025): 31–32.

⁴¹ Aleksandra Krzysiak, „Ochrona dobra dziecka w postępowaniu cywilnym – uprawnienia i obowiązki dotyczące małoletniego w postępowaniu nieprocesowym,” *Ars Iuridica*, nr 2 (2023), 100.

⁴² Wyrok ETPC z dnia 10 stycznia 2017 r. w sprawie *Kacper Nowakowski przeciwko Polsce*, skarga nr 32407/13, Legalis nr 1555850.

Można w końcu zastanawiać się, czy w wyniku opieszałości sądów nie doszło do naruszenia dóbr osobistych.

W kodeksie cywilnym (dalej: k.c.) brak jest definicji legalnej dóbr osobistych. Jak wskazano w literaturze,

dobrami osobistymi są powszechnie uznane w społeczeństwie wartości niemajątkowe związane ściśle z osobą człowieka i będące przejawami godności osoby ludzkiej, obejmujące przede wszystkim integralność fizyczną i psychiczną oraz indywidualność człowieka^[43].

W judykaturze dobra osobiste pojmowane są natomiast jako

ogół czynników mających na celu zapewnienie obywatelowi rozwoju jego osobowości, ochronę jego egzystencji i zapewnienie mu prawa do korzystania z tych dóbr, które są dostępne na danym etapie rozwoju społeczno-ekonomicznego społeczeństwa, a które sprzyjają zachowaniu cech odrębności i związaniu ze społeczeństwem, w którym żyje^[44].

W jednej ze swoich uchwał SN zważył, że

dobra osobiste wynikają z tych wartości niemajątkowych, które są ściśle związane z człowiekiem, obejmując jego fizyczną i psychiczną integralność albo będąc przejawem jego twórczej działalności; skupiają niepowtarzalną, pozwalającą na samorealizację indywidualność człowieka, jego godność oraz pozycję wśród innych ludzi. Dobrem osobistym jest wartość immanentnie złączona z istotą człowieczeństwa oraz naturą człowieka, niezależna od jego woli, stała, dająca się skonkretyzować i obiektywizować^[45].

Katalog dóbr osobistych jest katalogiem otwartym, a przykładowe dobra osobiste ustawodawca wymienił w treści art. 23 k.c.^[46] W obecnej rzeczywistości, przez wzgląd na rozwój gospodarczy i społeczny, niejednokrotnie tworzone są nowe dobra osobiste^[47]. Jednym z takich dóbr osobistych jest

⁴³ Piotr Machnikowski, w *Kodeks cywilny. Komentarz*, wyd. 11, red. Edward Gniewek i Piotr Machnikowski (Warszawa: C.H. Beck, 2023), art. 23 k.c., Nb. 1.

⁴⁴ Wyrok SN z dnia 10 czerwca 1977 r., II CR 187/77, Legalis nr 20141.

⁴⁵ Uchwała SN z dnia 19 listopada 2010 r., III CZP 79/10, Legalis nr 260723.

⁴⁶ Szerzej Maksymilian Pazdan, w *System Prawa Prywatnego*, t. I, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Marek Safjan (Warszawa: C.H. Beck, 2012), 1234–1235.

⁴⁷ Wyrok SN z dnia 5 kwietnia 2013 r., III CSK 198/12, Legalis nr 734582.

więź rodzinna, często określana również mianem więzi emocjonalnej. Zarówno w doktrynie, jak i judykaturze można znaleźć zwolenników^[48] i przeciwników zapatrywania^[49], zgodnie z którym więź emocjonalna stanowi dobro osobiste.

Osobiście autorce bliższy jest pogląd o zasadności kwalifikacji tego rodzaju więzi jako dobra osobistego. Jak słusznie wskazała M. Rol,

przyrodzoną cechą człowieka jest potrzeba pozostawania w więzi z drugim człowiekiem, przejawiającej się w poczuciu bliskości i przywiązania do osoby najbliższej. Uznanie więzi bliskości za dobro osobiste pozostaje też w zgodzie z pojmowaniem dóbr osobistych jako indywidualnych wartości świata uczuć^[50].

Podobne uwagi poczynił SN w uchwale z dnia 23 marca 2018 r., wskazując, że

dobra osobiste wynikają z wartości ściśle związanych z człowiekiem i jego indywidualnością, trzeba uznać, iż nierozzerwalnie połączone z naturą człowieka i wspólne wszystkim ludziom jest pozostawanie w więzi z osobami najbliższymi. Przyrodzoną cechą człowieka jest potrzeba pozostawania

⁴⁸ Zob. wyrok SN z dnia 10 listopada 2010 r., II CSK 248/10, Legalis nr 309862; uchwała SN z dnia 22 listopada 2010 r., III CZP 76/10, Legalis nr 254081; uchwała SN z dnia 20 grudnia 2012 r., III CZP 93/12, Legalis nr 549663; wyrok SN z dnia 20 sierpnia 2015 r., II CSK 595/14, Legalis nr 1337753; wyrok SN z dnia 18 maja 2017 r., I PK 162/16, Legalis nr 1683129; uchwała (7) SN Izba Cywilna z dnia 27 marca 2018 r., III CZP 60/17, Legalis nr 1781927; Maksymilian Pazdan, w *Kodeks cywilny*, t. 1, *Komentarz. Art. 1–44910*, wyd. 10, red. Krzysztof Pietrzykowski (Warszawa: C.H. Beck, 2020), art. 23 k.c., Nb. 61; Aleksander Wolter, Jerzy Ignatowicz i Krzysztof Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2020), 221; Stanisława Kalus w *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, *Część ogólna*, red. Mariusz Fras i Magdalena Habdas (Warszawa: Wolters Kluwer, 2018), art. 23 k.c., Nt. 32.

⁴⁹ Zob. uchwała SN z dnia 22 października 2019 r., I NSNZP 2/19, Legalis nr 2236263; wyrok SN z dnia 10 maja 2021 r., II CSKP 11/21, Legalis nr 2629821; Leszek Bosek, "W sprawie kwalifikacji więzi rodzinnej jako dobra osobistego (uwagi krytyczne na tle aktualnego orzecznictwa Sądu Najwyższego)," *Forum Prawnicze*, nr 3 (2015): 9; Paulina Szymańska vel Szymanek, "Więź rodzinna w orzecznictwie Sądu Najwyższego," *Studia Prawnoustrojowe*, nr 45, (2019): 339; Leszek Bosek, *Gwarancje godności ludzkiej i ich wpływ na polskie prawo cywilne* (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2012), 383; Teresa Grzeszak, "Dobro osobiste jako dobro zindywidualizowane," *Przegląd Sądowy*, nr 4 (2018): 7.

⁵⁰ Małgorzata Rol, "Więź rodzinna jako dobro osobiste i jego ochrona," *Palestra*, nr 3 (2025): 78.

w więzi z drugim człowiekiem, przejawiającej się w poczuciu bliskości i przywiązania do osoby najbliższej. Uznanie więzi bliskości za dobro osobiste pozostaje też w zgodzie z pojmowaniem dóbr osobistych jako indywidualnych wartości świata uczuć.

SN słusznie zauważył, że

dobro, najczęściej opisywane jako szczególna emocjonalna więź między osobami najbliższymi, odpowiada nie tylko intuicyjnemu rozumieniu pojęcia dobra osobistego, ale spełnia też kryteria „definitywne”, gdyż jest przejawem samorealizacji osoby ludzkiej, ma silne umocowanie aksjologiczne, plasuje się wysoko w hierarchii wartości w ogóle i bezsprzecznie jest powszechnie społecznie akceptowane.

Trafnie też skonstatował, że

uznanie więzi bliskości (rodzinnej) za dobro immanentnie związane z istotą człowieczeństwa jest dalece bardziej oczywiste, niż np. akceptowanie – jak nakazuje ustawa – że wartością nieodłącznie związaną z naturą człowieka jest tajemnica korespondencji^[51].

Tym samym w obowiązującym stanie prawnym łączna wykładnia przepisów art. 446² i 448 § 2 k.c. pozwala uznać więź rodzinną za dobro osobiste^[52].

Wreszcie pozytywnej odpowiedzi na pytanie (dotyczące rozpoznawanej przez ETPC sprawy) o to, „czy w wyniku opieszałości sądów nie doszło do naruszenia dóbr osobistych?”, dostarcza judykatura odnosząca się bezpośrednio do prawa rodziców do utrzymywania kontaktów z ich dziećmi. Zdaniem SA w Katowicach, wyrażonym w wyroku z dnia 4 listopada 2011 r., „więź emocjonalna rodzica z dzieckiem jest dobrem osobistym w rozumieniu art. 23 k.c.”, a tym samym „zasadnie mówić o kontaktach rodzica z dzieckiem jako przejawie dobra osobistego”^[53]. W orzeczeniu z dnia 29 stycznia 2013 r. SA w Katowicach zaznaczył stanowczo, że

⁵¹ Uchwała (7) SN Izba Cywilna z dnia 27 marca 2018 r., III CZP 60/17, Legalis nr 1781927.

⁵² Tak też Jacek Grela, „Dobro osobiste w postaci więzi rodzinnej,” *Wrocławskie Studia Erasmiańskie*, nr 17 (2023): 381.

⁵³ Wyrok SA w Katowicach z dnia 4 listopada 2011 r., V ACa 374/11, LEX nr 1184829.

prawo do niezakłóconego życia rodzinnego winno być kwalifikowane jako dobro osobiste, podlegające ochronie. W tak sformułowanym pojęciu tego dobra mieści się oczywiście prawo do utrzymywania osobistych kontaktów z poszczególnymi członkami rodziny, będące wyrazem więzi rodzinnych^[54].

Podobne stanowisko zajął SA w Gdańsku w wyroku z dnia 15 lipca 2015 r., uznając, że uporczywe utrudnianie jednemu z rodziców kontaktów z dziećmi przez drugiego rodzica stanowi naruszenie dóbr osobistych tego rodzica, który został pozbawiony możliwości kontaktowania się ze swoimi dziećmi. Dobrem osobistym, które zostało naruszone w tym przypadku, jest więź rodzicielska. Sąd zważył przy tym, że jest to więź szczególna, a jej naruszenie skutkuje dolegliwym cierpieniem psychicznym^[55].

5 | Podsumowanie

Uwzględniając przeprowadzone rozważania, autorka w pełni podziela stanowisko ETPC wyrażone w wyroku z dnia 27 czerwca 2024 r. w sprawie *Boisteau przeciwko Polsce*, że „w sprawach dotyczących relacji danej osoby z jej dzieckiem istnieje obowiązek zachowania wyjątkowej staranności ze względu na ryzyko, że upływ czasu może doprowadzić do faktycznego rozstrzygnięcia sprawy”. Analiza głosowanego orzeczenia skłania jednak do smutnych wniosków oscylujących wokół stwierdzenia, że dobro dziecka, stanowiące konstytucyjną i naczelną zasadę polskiego prawa rodzinnego, ma niekiedy nikłe odzwierciedlenie w praktyce.

Jest poza sporem, że w sprawach dotyczących dzieci sądy powszechne powinny wykazać się szczególną dbałością o sprawne przeprowadzenie postępowania. Opieszałość wymiaru sprawiedliwości w tego rodzaju postępowaniach może rodzić nieodwracalne skutki w stosunkach pomiędzy rodzicami a dziećmi, a przecież Konstytucja RP gwarantuje ochronę rodziny.

⁵⁴ I ACa 906/12, LEX nr 1289419.

⁵⁵ Wyrok SA w Gdańsku z dnia 15 lipca 2015 r., I ACa 202/15, Legalis nr 1303817.

Bibliografia

- Bosek, Leszek. *Gwarancje godności ludzkiej i ich wpływ na polskie prawo cywilne* (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2012).
- Bosek, Leszek. “W sprawie kwalifikacji więzi rodzinnej jako dobra osobistego (uwagi krytyczne na tle aktualnego orzecznictwa Sądu Najwyższego).” *Forum Prawnicze*, nr 3 (2015): 3–19.
- Cichoń, Zbigniew. “Prawa rodziny w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu.” *Palestra*, nr 7–8 (2013): 224–231.
- Gajda, Janusz. W *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, wyd. 8, red. Krzysztof Pietrzykowski (Warszawa: C.H. Beck 2023).
- Gil, Izabella, Bartosz Karolczyk, Anna Kościółek i Anna Studzińska. W *Instytucje postępowania cywilnego*, t. I, *System Postępowania Cywilnego*, red. Łukasz Błaszczak i Joanna Studzińska (Warszawa: C.H. Beck: 2025).
- Grela, Jacek. “Dobro osobiste w postaci więzi rodzinnej.” *Wrocławskie Studia Erasmińskie*, nr 17 (2023): 360–384.
- Greszta, Elżbieta. “Więź emocjonalna i sposoby jej badania.” *Psychologia Wychowawcza*, nr 1 (2000): 57–66.
- Grzeszak, Teresa. “Dobro osobiste jako dobro zindywidualizowane.” *Przegląd Sądowy*, nr 4 (2018): 7–41.
- Kalus, Stanisława. W *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, *Część ogólna*, red. Mariusz Fras i Magdalena Habdas (Warszawa: Wolters Kluwer, 2018).
- Kępa, Aleksandra. *Jak zabezpieczyć kontakty z dzieckiem w trakcie rozwodu?*, 31 maja 2024. <https://www.lex.pl/zabezpieczenie-kontaktow-z-dzieckiem-w-trakcie-rozvodu,28971.html>.
- Krzysiak, Aleksandra. “Ochrona dobra dziecka w postępowaniu cywilnym – uprawnienia i obowiązki dotyczące małoletniego w postępowaniu nieprocesowym.” *Ars Iuridica*, nr 2 (2023): 91–110. <https://doi.org/10.17951/szn.2023.23.2.97-110>.
- Kuchnio, Magdalena. W *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Art. 506–1217*, t. II, red. Olga Maria Piaskowska (Warszawa: Wolters Kluwer, 2024).
- Łazarska, Aneta. “Efektywne wykonywanie orzeczenia dotyczącego prawa do kontaktów z dzieckiem w świetle standardów strasburskich.” *Przegląd Prawa Egzekucyjnego*, nr 11 (2020): 5–21.
- Machnikowski, Piotr. W *Kodeks cywilny. Komentarz*, wyd. 11, red. Edward Gniewek i Piotr Machnikowski (Warszawa: C.H. Beck, 2023).
- Młynarkiewicz Aleksandra. “Obowiązek dziecka do utrzymywania kontaktów z rodzicem w aspekcie zasady dobra dziecka.” *Prawo i Więź*, nr 5 (58) (2025): 29–44. <https://doi.org/10.36128/w4p6rh92>.

- Nowicki, Marek. "Komentarz do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności." W *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, wyd. 8 (Warszawa: Wolters Kluwer, 2021).
- Pazdan, Maksymilian. W *Kodeks cywilny*, t. I, *Komentarz. Art. 1-44910*, wyd. 10, red. Krzysztof Pietrzykowski (Warszawa: C.H. Beck, 2020).
- Pazdan, Maksymilian. W *System Prawa Prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Marek Safjan (Warszawa: C.H. Beck, 2012).
- Piaskowska, Olga Maria. W *Instytucje postępowania cywilnego*, t. I, *System Postępowania Cywilnego*, red. Łukasz Błaszczak i Joanna Studzińska (Warszawa: C.H. Beck, 2025).
- Rol, Małgorzata. "Więź rodzinna jako dobro osobiste i jego ochrona." *Palestra*, nr 3 (2025): 78–99. <https://doi.org/10.54383/0031-0344.2025.03.6>.
- Słyk, Jerzy. W *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, wyd. 11, red. Marcin Domański i Jerzy Słyk (Warszawa: C.H. Beck, 2024).
- Studzińska, Joanna. W *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. System Postępowania Cywilnego*, t. VIII, red. Kinga Flaga-Gieruszyńska (Warszawa: C.H. Beck, 2021).
- Szymańska vel Szymanek, Paulina. "Więź rodzinna w orzecznictwie Sądu Najwyższego." *Studia Prawnoustrojowe*, nr 45 (2019): 335–348. <https://doi.org/10.31648/sp.5244>.
- Wolter, Aleksander, Jerzy Ignatowicz i Krzysztof Stefaniuk. *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2020).
- Zajączkowska-Burtowy, Joanna. W *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, red. Mariusz Fras i Magdalena Habdas (LEX/el., 2023).



